

Week 23 – de Armeense kerk, Krom Boomssloot 22

De geschiedenis van de Armeense kerk kan niet verteld worden zonder de geschiedenis van het Armeense volk mee te nemen. Vlak voor het begin van de jaartelling was het Armeense rijk zo groot dat het van de Middellandse zee tot de Kaspische zee en van Perzië tot de Zwarte zee reikte. Daarna werd het in rap tempo steeds kleiner, eerst door toedoen van de Perzen, daarna door de Turken en tenslotte door de Russen. In de zeventiende eeuw was een punt bereikt dat er niet meer zo iets als een Armeense staat bestond. De Armeniërs leefden als een minderheid tussen overwegend moslims en Russisch-orthodoxen. Als geboren Levantijnen waren ze bijna per definitie uitmuntende handelaren die hun vleugels toen elders in Europa uitsloegen, ook in de Republiek. Hier vonden zij de vrijheid van handelen waar ze wel bij konden varen. In 1627 horen we voor 't eerst over Armeense kooplieden uit Perzië in Amsterdam, destijds door de Amsterdammers 'Persianen'

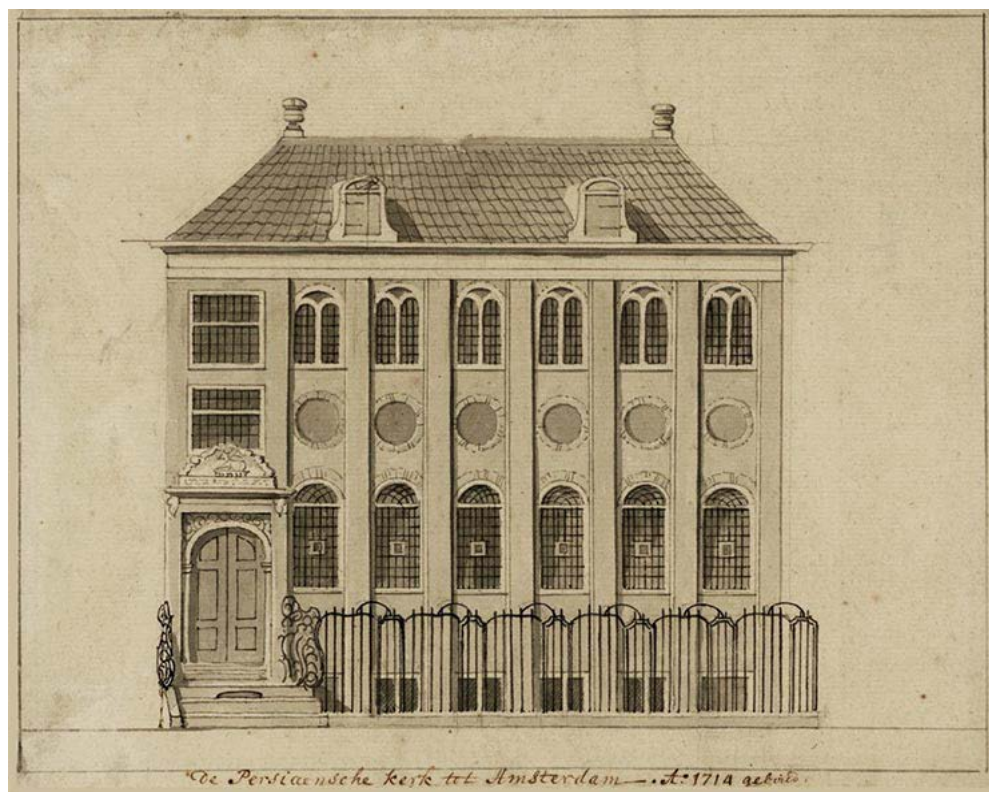
genoemd. De kooplieden waren er echter al eerder en hadden hun plek in de plaatselijke handel bijvoorbeeld allang ingenomen. De Republiek sloot al in 1612 een handelsverdrag met de patriarch van Groot-Armenië, voor wat dat toen nog waard was. Op de beurs op het Rokin hadden de Armeniërs hun vaste plaats tussen paal 12 en 13 veroverd, zij waren ingeschreven bij de wisselbank en handelden mede in schuldbrieven, actiën, wissels en obligaties. En dat terwijl de hoofdhandel toch oosterse producten uit het nabije oosten was: vooral ruwe zijde maar tevens kameelhaar, geitenhaar, garens, krenten, vijgen, rijst en koffie. Retourhandel bestond uit laken, linnen en trijp. Opvallend was hun oosterse kleding, die op menig

*Boven: De quizfoto: de ingangspartij van de Armeense kerk op de Krom Boomssloot
Rechts: De Nieuwmarktbuurt of Lastage, de wijk die vanaf 1586 ontstond door de verhuizing van de scheepsindustrie en het uitleggen van woonstraten.*

schilderij en prent is vastgelegd. Medio zeventiende eeuw werd de Armeense gemeenschap stabiel van samenstelling met permanent gevestigde personen. Hierbij voegden zich in 1660 de Armeense boekvervaardigers die Amsterdam kozen om hun vak uit te oefenen en wat de hoofdnering van alle Armeniërs in de stad zou worden. Maar daarover later uitgebreider.

De Armeense gemeenschap bleef tot begin negentiende eeuw in Amsterdam verkeren, door economische invloeden in steeds wisselende aantallen. Het maximale aantal overtrof echter nooit de 71 gezinshoofden die in 1715 geteld werden. De gemeenschap bracht zijn eigen geloof mee, een in de vijfde eeuw afgetakte vorm van

het katholicisme. Het leek wel enigszins op het Grieks-katholicisme maar net niet helemaal. Zeker niet op het Rooms-katholicisme wiens pauselijk gezag niet door de Armeniërs werd erkend en omgekeerd werd het Armeense katholicisme dus niet door Rome erkend. Gek genoeg maakten deze controversen de Armeniërs voor de protestantse Republiek dus juist weer acceptabel. Het betrof per slot ook een vorm van protestantisme. Daar zal de geringe omvang van de Armeense gemeenschap ook wel aan bijgedragen hebben.

Boven: Jan de Beijer legde kerk en Krom Boomssloot in 1755 voor ons vast.
Links: Het resultaat van de verbouwing in 1749; de hele gevel was veranderd.

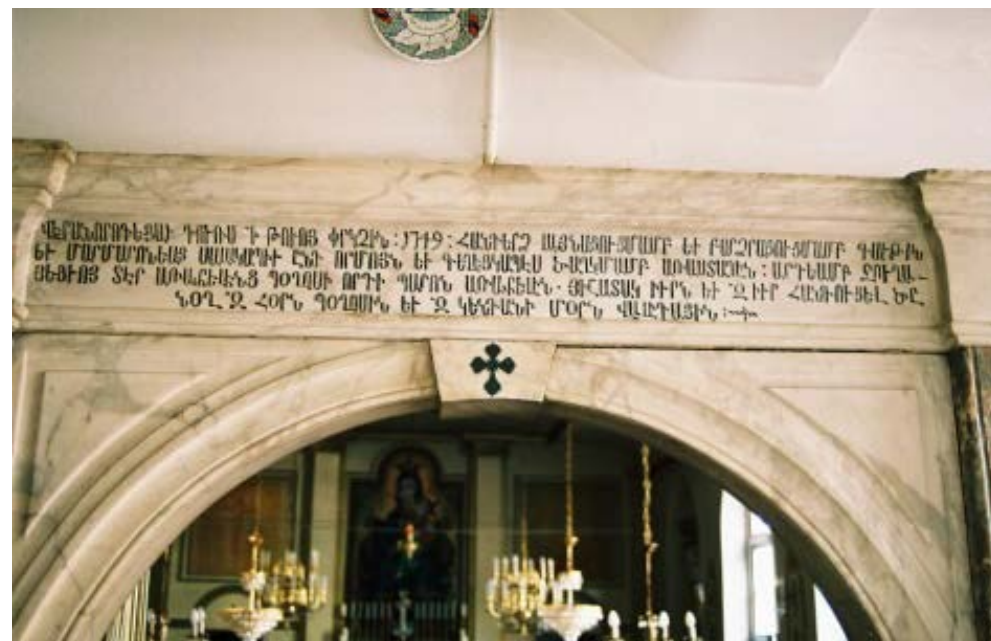

De Armeniërs kerkten aanvankelijk in een woonhuis in de Dijkstraat. Later kregen zij een ruimere locatie ter beschikking in wat toen de Koningsdwarsstraat heette en die nu verdwenen is. Een 'echte' kerk kregen ze in een of meer pakhuizen aan de Krom Boomssloot, bijna hoek Keizersstraat. Dat dit pakhuizen geweest zijn ligt voor de hand: de hele gevelwand tussen Keizers- en Koningsstraat bestond

"Ik, Joannes, priester, zoon van Minas, inboorling van de stad Amasia, vijftien jaren deze kerk, genaamd Den Heiligen Geest, bediend hebbende, heb op mijne eigene kosten deze Voorpoort herbouwd; een marmeren Lam boven dezelve gesteld; den steenen opgang en drie onder- en drie bovenlichten doen maken, ter gedachtenisse van mijzelf en van mijne overledene Vader en Moeder, in 't Armenisch jaar 1198, dat is in 't jaar 1749".

"Ik, Arachiel, zoon van Paulo don Arachelentz, inboorling van Ispahan Gulpha, heb op mijne kosten, deze binnendeur laten herbouwen; het voorhuis eenigszins verhoogd en verbreed; den wand en vloer met marmeren platen belegd, en 't gewelf met bloemwerk bepleisterd, ter gedachtenisse van mijnen overleden vader Paulo en van mijne nog levende Moeder, in 't jaar des Heeren 1749".

daaruit. De Armeense priester Joannes de Minas, priester van 1734 tot zijn dood in 1768, maakte zich sterk voor verbetering van het kerkgebouw, hetgeen in 1749 gerealiseerd werd. Joannes de Minas betaalde uit eigen zak een verbouwing van de gevel van de kerk. De zandstenen ingangspartij met beeldhouwde marmeren bekroning werd nieuw opgetrokken en stoep en front kregen fraai smeedijzeren hekwerken. Binnen werd er ook een en ander verbouwd op kos-

ten van kerkmeester Arachiel di Paulo, waaronder een met marmer beklede doorgang met tekststeen er boven. Er werd niet begraven in of bij de Armeense kerk. Zo'n 60 lidmaten werden in de Oude Kerk bijgezet, ook priester Joannes de Minas op 23 januari 1768.

Dat deze locaties zich allemaal in dezelfde hoek van de stad bevonden is geen toeval. In het begin van hun aanwezigheid in Amsterdam was de Lastage een net binnen de stad getrokken nieuwe wijk met de voldoende mogelijkheid om behuizing te huren. Precies hetzelfde zagen we met de Portugese Joden gebeuren, die tezelfdertijd in Amsterdam arriveerden. Zoals eerder gezegd leed de kerk onder de wisselende aantallen lidmaten. In 1715 was de top bereikt met 71 maar dat aantal nam ook weer af. Het dieptepunt werd in de Franse

overheersing bereikt met 9 lidmaten in 1797. In 1816 werd besloten de kerk op te heffen en de ruimte te verhuren.

Armeense drukkerij

In 1656 stuurde de patriarch van Armenië priester Matheos Tsar(etsi) naar Venetië om te onderzoeken of er een bijbel in het Armeens gedrukt kon worden. De handgeschreven bijbels in het Armeens waren een serieuze kostenpost voor het land. Venetië was

Boven: Interieur van de Armeense kerk na de verbouwing van 1749.

Links: Wat in het straatbeeld van de 17de eeuw voor 'Persianer' doorging was dus een Armeniër.

dan wel vertrouwd dichtbij Armenië, de katholieke kerk maakte het de onderneming zo lastig als ze maar kon. Het lukte met de grootste moeite om een liturgisch boek gedrukt te krijgen, maar het bijbel-project was uitzichtloos. Tsaar verlegde zijn focus naar de Republiek in het verre noorden, die internationaal bekend was komen te staan om het tolerante klimaat. Rond 1660 vestigde hij zich in Amsterdam en in 1661 zag het eerste boek in het Armeens het licht: Jezus, de Zoon. In 1666 was het eindelijk zover dat er een gedrukte bijbel in het Armeens verscheen. Van niemand minder dan burgemeester Nicolaas Witsen (van 1682 tot 1705) kregen de Armeense druk-

Boven: Het eerste in 1661 in Amsterdam gedrukte boek in de Armeense taal en met hier gegoten letters: Jezus, de Zoon

Rechts: De Sint Anthoniusschool voor meisjes, na de verbouwing van 1915.

kers medewerking bij het laten snijden en gieten van een Armeens alfabet. Daartoe zocht hij contact met de Hongaar Nicolaas Kis, die in Amsterdam verkeerde om een bijbel in het Hongaars te laten drukken. Kis had dezelfde vraag naar een Armeens alfabet eerder uit Georgië gekregen. Daniël Elsevier, toen nog werkend in Amsterdam, verzorgde de rest. Elseviers lettersnijder was Christoffel van Dijck, die de opdracht kreeg 170 stempels en 240 matrijzen voor Armeense letters te vervaardigen. Dat was niet alleen voor de drukkerij in Amsterdam, want binnen de kortste keren werden de matrijzen over heel Europa aan Armeense drukkerijen geleverd. Tien-duizenden boeken hebben vanuit Amsterdam hun weg gevonden in heel Europa en Azië. Van de in Amsterdam gedrukte Armeense boeken zijn een groot aantal voorbeelden in de Universiteitsbibliotheek bewaard gebleven.

Sint Anthoniusschool

Nadat de voormalige Armeense kerk in 1817 buiten gebruik gesteld werd, huurde o.m. de Vrije Evangelische Gemeente het gebouw tijdelijk. In 1875 werd het in gebruik genomen als Sint Anthoniusschool. Voor die gelegenheid werd er in 1874-'75 nog een hele verdieping opgezet. In 1915 werd het hoekhuis met de Keizersstraat aan het geheel toegevoegd (zie foto). De Sint Anthoniusschool was een katholieke school en eigendom van de Vereniging tot Weldadigheid van den Allerheiligsten Verlosser. Er was een jongensafdeling op de Rechtboomssloot en hier op de Krom Boomssloot kwam de meisjesafdeling. De Sint Anthoniusschool bevindt zich vandaag op de Lastageweg 50.

Rechts: Viering van het 300-jarig bestaan van de Armeense kerk in Amsterdam -2014

Surp Hoki

In 1986 kocht de Armeense apostolische kerk het gebouw terug en na een grondige restauratie werd er vanaf 1997 weer gekerkt door een nieuwe Armeense gemeenschap. De kerk heet 'Surp Hoki' en onderscheidt zich van de Armeens othodoxe kerk. Als u een kijkje wilt nemen: <http://www.armeensekerk.org/fotos/>.

In 2011-2012 is er opnieuw gerestaureerd, waarbij de gevel van de kerk een lichte okergele kleur kreeg, in plaats van wit.

Deze aflevering kwam tot stand dankzij materiaal van o.a. Maaike de Graaf, Anneke Huijser, René Bekius en Wout Ultee. Het hoofdstuk over de Armeense drukkerij is gebaseerd op een artikel van F.J. Dubiez in Ons Amsterdam Jg.13 (1961).